

Honti László főszerk., A nyelvrokonságról Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010. Második, bővített kiadás. 372 lap

A magyar nyelv eredetéről, a nyelvrokonságról napjainkban több szó esik internetes blogok hozzászólásaiban, napilapokban, televízió- és rádióműsorokban, mint bármely más nyelvészeti kérdésről. Miközben a tudományos munkákban és az oktatásban hosszú ideje általánosan elfogadott tény, hogy a magyar nyelv az uráli nyelvcsaládhoz tartozik, egyre hangosabbak a legkülönbözőbb fórumokon megjelenő vélemények, amelyek szerint a finnugor „elmélet” felülvizsgálatra szorul. Tanulságos látni, hogy miközben az – olykor a politikai nyilatkozatokba is bekerülő – kételyek leginkább a hivatalos, „akadémiai” tudomány képviselői elleni ádáz ellenszenv és néhány sűrűn visszhangzott ideológiai alapú vád kapcsán fűzhetőek egy csokorba (pl. hogy a finnugor rokonság tételét a Habsburgok erőltették a magyarokra), a nyelvünk eredetére vonatkozó „alternatív” elméletek között békésen megfér a hun, török, sumér, etruszk stb. rokonítás.

A Tinta Kiadó mintegy az efféle nézetekre adott válaszként 2010-ben iktatta kiadványainak sorába „A nyelvrokonságról” című kötetet, HONTI LÁSZLÓ főszerkesztésében, jeles magyar és külföldi finnugor nyelvészek írásaival. A tanulmánygyűjteménynek nem sokkal később második, bővített kiadása is napvilágot látott. A könyv ajánlója és alcíme arról tájékoztat, hogy a szerzők ezzel az „orvossággal” próbálják meg „csökkenteni a képtelenségek áradatának mérgező hatását”. A „Bevezetés” tanúsága szerint a kötet leginkább a nagyközönségnek szól, és célja legfőképp a tudománytalan nézetek közérthető cáfolata.

Nehéz megítélni, hogy ez a könyv milyen hatást fejt ki az olvasók szélesebb körében, erős kritikai visszhangja viszont arra utal, hogy bár ezzel a kérdéssel kapcsolatban a tudományosság világos válaszaira, egy diákoknak, érdeklődőknek ajánlható kézikönyvre óriási az igény, „A nyelvrokonságról” írott tanulmánygyűjtemény szerkesztési elvei, szerterágazó tematikája miatt inkább tekinthető az ún. „alternatív elméletek” kapcsán kialakult szakmai diskurzus áttekintésének, mint közérthető, egységes és rendszerezett állásfoglalásnak.

Az egyes tanulmányírók külön-külön gyűjtik össze a finnugor rokonság bizonyítékait, a finnugorságot elutasító vélemények cáfolatát – így sokszor ismétlődnek ugyanazon „alternatív” eszmék és szerzők. Viszonylag kevés szó esik a finnugor nyelvészet alapvető téziseiről, és csak az egyes tanulmányok részleteiből állítható össze egy többé-kevésbé átfogó kép arról a bonyolult történelmi, politikai, ideológiai, pszichológiai összefüggésrendszerről, amely ezt a tudományos kérdést több mint két évszázada körülveszi. A tanulmányok többsége egy kiválasztott „alternatív” szerző írásait részletezve is tárgyalja, cáfolva annak állításait, bemutatva tudománytalan mivoltát. A kritikával illetett ellenfelek között azonban nem ritkán egy kalap alá kerülnek a legképtelenebb fantazmagóriákat hirdető dilettánsok és a finnugor nyelvrokonságot egy percig sem tagadó, de a hagyományostól eltérő hipotéziseket megfogalmazó nyelvészek.

A kötet első írásában HONTI LÁSZLÓ a történeti-összehasonlító nyelvészet módszereit, eredményeit foglalja össze. Az indoeurópai nyelvekből vett példákkal szemlélteti a nyelvrokonsítás gyakorlatát, és számba veszi azokat a kritériumokat, amelyek mentén az uráli nyelvek egy nyelvcsaládba sorolhatók. A kötetnek véleményem szerint ez a legsikeresebb tanulmá-

nya abban a tekintetben, hogy a nagyközönség számára is érthetően igyekszik felsorolni azokat az érveket, amelyek a magyar nyelv urali eredetét igazolják. A szöveg tagolása, a példák táblázatos ábrázolása azonban nem teljesen következetes, terminushasználata pedig feltételezi a nyelvészeti alapismereteket. Tovább nehezíti a befogadást az az egész kötetre kiterjedő gyakorlat, hogy az idegen nyelvű idézeteket a főszövegben, fordításukat csak lábjegyzetben találjuk.

BERECZKI GÁBOR „Tévtanok, rögeszmék a magyar őstörténet kutatásában” címmel a kötet legolvasmányosabb írásában röviden, de megfelelő hangsúlyokkal járja körbe a magyar nyelv finnugor rokonításának és a finnugor rokonság elutasításának történetét. A török, sumer, etruszk nyelvekkel való hasonlítási kísérletekhez fűzött rövid nyelvészeti magyarázatai mellett nagy teret szentel a különböző „babonák”, tudománytörténeti hiedelmek tisztázásának.

BROGYANYI BÉLA „A magyar alternatív nyelv kutatás és ideológiai háttere” című írásában a finnugor rokonság elutasításának és a magyar történelem sorsfordító eseményeinek összekapcsolását kísérel meg. A cikk fontos szempontokat villant fel a finnugorsággal kapcsolatos hamis vélekedések történeti háttere kapcsán, de terminushasználata és nem eléggé átgondolt felépítése (kétharmad részt dilettáns nyelvészkedők írásait szedi ízekre, „példaként”, nem pedig ideológiai hátterükről szól) vitacikkét a kötet egyik legkevésbé sikerült írásává teszi. Jól jellemzi ezt egyik kiinduló gondolata: „Amíg e nyelvészkedők csak laikusok köréből tevődtek össze, addig hagyján volt a dolog, de amióta nyelvészetileg képzett egyének is csatlakoztak hozzájuk, már ennek a jelenségnek a hátterére is rákérdez az ember” (46). Csökkentené a hiányérzetet, ha került volna a kötetbe olyan tanulmány, amely szempontkeveredés nélkül, higgadtan, pontosan rajzolja meg a finnugorelles ideológia hullámainak történetét. Akár csak az 1989 utáni helyzet részletesebb ábrázolására (a politikai, gazdasági stb. összefüggések bemutatására) külön tanulságos fejezetet lehetett volna szánni, efféle mondatok helyett: „Az 1989-es rendszerváltás nem hozta meg sokak számára a várt változást és sok csalatkozást eredményezett, mert irreális és teljesen idealizált elképzelésekből indultak ki az emberek” (49). A szerző néhány példája a sumer–magyar, etruszk–magyar összevetésekből természetesen jól mutatja ezeknek az „alternatív” vélekedések tartahatalanságát. Az viszont vitatható, hogy az ilyen művek internetes közzététele (akár az OSzK

honlapján) a könyvtárosok „művelődéspolitikai eltévlyedés”-e lenne. Reméljük, hogy éppen elég a „nyelvészet iránt érdeklődő közönséget fölvilágosítani és a kérdésben tájékoztatást adni” ahhoz, hogy az efféle olvasmányok hozzáférhetőségük dacára zárványok maradhassanak.

CSÚCS SÁNDOR tanulmányának elején jelzi, hogy véleménye szerint „pozitív”, a finnugor nyelvrokonság elméletét támogató érveket bemutató tevékenységgel, nem pedig az „alternatív” elméleteket támadó írásokkal lehet hatékonyan befolyásolni az „alternatív” gondolatokkal egyre erősebben átjárt közvéleményt. Az iskolai, internetes, sajtóbeli ismeretterjesztés propagálásával tulajdonképpen a szakmai közvéleményhez szól. Írásában főként a finnugorsággal kapcsolatos hiedelmeket, téves elméleteket cáfolja (főleg VARGA GÉZA és ANGELA MARCANTONIO állításaira reflektálva). Mindazonáltal a tanulmány leginkább tárgyilagos hangneme, arányossága, követhetősége miatt dicsérendő.

Érdekes színfoltja a tanulmánykötetnek, hogy külföldi szerzőket is felvonultat. A leghasznosabbnak azok az idevágó írások tűnnek, amelyek a magyar „alternatív” szellemi

áramlatokat és saját országuk hasonló művelődéstörténeti vonulatait állítják egymás mellé. İSMAIL DOĞAN „Dilettáns nyelv- és néprokonsági nézetek párhuzamai Törökországban és Magyarországon” című rövid cikkében néhány témát mutat be a tudománytól elrugaszkodott nyelvészeti-őstörténeti nézetek törökországi példáiból. JOHANNA LAAKSO „Mítoszok a finn nyelv ősiségéről” címmel ábrázolja a finnországi nyelvészeti hiedelmeket. Utóbbi azt a számtalanszor elhangzó magyarországi legendát is kerek perec cáfolja, miszerint a „finnek már nem tanítják többé a finnugor nyelvrokonságot”.

Főként SZABÉDI LÁSZLÓ, MARIO ALINEI és ANGELA MARCANTONIO írásait vonja alapos kritika alá DANILO GHENO „Visszás nézetek a magyar nyelv eredetéről” című tanulmányában. Rámutat a vizsgált művek pontatlanságaira, és némi személyeskedő iróniával jellemzi a fenti szerzők felkészületlenségét, tévedéseit. – Különböző nyelvhasználati kísérletek rövid értékelését, valamint KALEVI WIIK műveinek és ANGELA MARCANTONIO könyveinek bírálatát tartalmazza KERESZTES LÁSZLÓ (kissé megtévesztő című) tanulmánya: „A magyar nyelv eredete”.

Több írás foglalkozik nagy terjedelemben a KALEVI WIIK, AGO KÜNNAP, PUSZTAY JÁNOS nevéhez köthető „finnugrisztikai paradigmaváltással” (CORNELIUS HASSELBLATT, ESA ITKONEN, SANTTERI JUNTILA, MERLIJN DE SMIT, EBERHARD WINKLER, HONTI LÁSZLÓ). HASSELBLATT a finnugrisztikai „forradalmárok” fő hibáinak a különböző tudományterületek eredményeinek összekeverését, önkényes válogatását, az elhibázott terminushasználatot és a felületes, pontatlan hivatkozási háttérrel tartja. ITKONEN tulajdonképpen nem is a nyelvrokonság alapkérdéseit megkérdőjelező, hanem a családfamodell létjogosultságát firtató művekről ír. Ez a tanulmány tehát nem az érdeklődő nagyközönséghez, hanem a nyelvi változás modellezési kérdéseiben jártas kutatókhoz, a szűkebb szakma képviselőihez szól. JUNTILA cikke stílusa és felépítése szempontjából a tanulmánykötet egyik legjobb írása, európai példákon keresztül mutatva be az áltudományok általános jellemzőit, ideológiai, politikai párhuzamait. MERLIJN DE SMIT és EBERHARD WINKLER főként WIIKnek és követőinek munkáit bírálja szakmailag, személyeskedő hangnem nélkül, de a nagyközönség számára valószínűleg kevésbé érthetően.

FODOR ISTVÁN „Meghökkenítő »őstörténet« és művelői”, valamint HONTI LÁSZLÓ „Anyanyelvünk rokonságáról” című tanulmányai a legterjedelmesebbek a kötetben, szinte önálló könyvet is kitennének. FODOR szinte kizárólag KISZELY ISTVÁN működésének szenteli írását, gúnyos mondataival annak teljes életművét a földre döngöli. Bár sok pellengérré állított tézis, következtetés valóban megmosolyogtató és tarthatatlan KISZELY munkáiban, FODOR érvelése messzire visz a nyelvrokonság igazolásától és az alternatív elméletek cáfolatától. Az anekdotázó, gúnyolódó hangú (bár olvasmányos) tanulmány célja minden bizonnyal a visszavágás KISZELY korábban FODORT kritizáló megnyilatkozásaiért. Leginkább az életrajzi, politikai tények hosszas taglalása lóg ki a kötetből, még akkor is, ha hazugságokat leplez le.

HONTI LÁSZLÓ hosszú idézetekkel tűzdelt, részletes tanulmányában bő áttekintést ad az elmúlt három évtized „vadhajtásaiból”. Írása elején egyfajta csoportosítást ad a tárgyalt szerzőkről: 1. „Abszolút dilettáns nyelvészkedők”, 2. Egy másik diszciplínában jártas, nyelvészettel foglalkozó személyek, 3. „Nyelvészetet tanult, de a fantazmagóriák világába tévedt kollégák”. A feltáruló arcképcsarnok roppant gazdag: sumer-, hun- és gyökhívők, politikai és médiaszereplők, nyelvészkedők és nyelvészek „munkásságáról” kapunk képet, ironikus kommentárokkal, kemény jelzőkkel kísérve. Bár a több esetben oldalakon át idézett szöve-

gek kissé nehezen választhatók el a szerző véleményétől, és a témérdek „alternatív” gondolkodó tárgyalása közben már kissé elmosódnak a tanulmány elején megrajzolt csoporthatárok, ebből az írásból derül ki leginkább, hogy napjainkban mennyire elburjánzott a tudomány eredményeit semmibe vevő dilettáns nyelvrokonítás.

A függelékben rövid definíciók olvashatók a leggyakoribb terminusokról, továbbá a szerkesztők rövidítésjegyzékkel meg a hangtani és egyéb jelek magyarázatával igyekeztek segíteni a példák közti eligazodásban.

A tanulmánykötetben előfordulnak apró sajtóhibák, helyesírási tévedések, bár ezek legnagyobb részét a második kiadásban már javították a szerkesztők.

A „török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság” alcímű kötet fontos és időszerű feladat megoldására vállalkozott, komoly erőfeszítéssel, színvonalasan, neves szakembereket felvonultatva, egy új kiadással saját álláspontján és közlésmódján is finomítva, ám néha talán indokolatlan felhangokat is megszólaltatva. (Az olykor sértettségről árulkodó, harcias mondatok valószínűleg sem a bizonytalankodó olvasók megnyugtatót, sem a finnugorel- lenes, tudományellenes hangulat csillapítását nem szolgálják kellő hatékonysággal.) Ezt a „műfajt” a jövőben is folytatni kell, hiszen a magyar nyelv eredetéről felhalmozott tudás közkinccsé tételéhez még rengeteg türelmes ismeretterjesztő munkára lesz szükség.

BÁRTH M. JÁNOS